

Végveszélybe került ragadozónk, a vadmacska

KALOTÁS ZSOLT

Ha egy erdőt és mezőt járó embernek feltennék a kérdést, hogy a hazai emlős ragadozók közül melyiket tartják a legveszélyeztetettebbnek, nagy valószínűséggel a hiúz, a farkast vagy a barna medvét említenék, mert ezek a fajok meglehetősen ritkának számítanak nálunk. Ugyan jelen vannak a hazai faunában, de néhány időszakosan megtelepedett példányt kivéve, sajnos csak alkalmi megjelenésűek. Nem szabad ugyanakkor elfelejtenünk azt, hogy esetükben a Kárpátokban élő populációk peremterületén élő állatokról van szó, és állandó szaporodó állományuk még nem alakult ki nálunk. Ennek a három fokozottan védett nagyragadozónak az élettere ugyanakkor egész Európában bővül, fokozatosan hódítják vissza egykori élőhelyeiket (gyakran aktív természetvédelmi tevékenység nyomán), állományváltozásaik trendje pozitívnak nevezhető. Nyilván lennének néhányan, akik a fokozottan védett vidrát választanák a legveszélyeztetettebb emlős ragadozónak, pedig szinte már minden halban gazdag természetes vizünkben megtalálhatjuk, a halásított tavakban pedig állandó fajnak számít. Ha tehát még ebben a célzott, a természet az átlagembernél jobban ismerő csoportban sem sokan voksolnának a vadmacskára (*Felis silvestris silvestris*), akkor az csak azt jelentheti, hogy nagyon keveset tudunk erről a rejtőzködő, általában éjszakai életmódot folytató kisragadozóról.

A vadmacska terepi felismerése sokszor még a szakemberek számára is komoly gondot jelent, ami nem is csoda, mert küllemben nagyon sok hasonlóságot mutat a „vadas színű” cirmos házi macskához. Pedig a vadmacska, bár rendszertanilag nagyon közel áll a házi macskához (*Felis silvestris catus*), nem őse házi kedvencünknek. A házi macskát mintegy 4000 évvel ezelőtt háziiasították Egyiptomban a núbiai vadmacskából (*Felis silvestris lybica*) és a görög és a római birodalmak fennállásának idején terjesztették el Európában. Mivel azonban a núbiai vadmacska és a mi vadmacskánk ugyanazon faj alfajainak minősülnek, ezért genetikailag nagyon közel állnak egymáshoz. A tiszta vérvű vadmacskák és a barnás színű cirmos házi macskák elkülönítése még aránylag egyszerű, de bonyolítja a helyzetet, hogy a vadon élő házi macskák között nagyon sok az olyan

átmeneti példány, amelyeknél a morfológiai alapon történő határozás gyakran bizonytalan eredményre vezet. A fajhatározás nehézségei leginkább a vadmacskának a házi macskával való természetes hibridizációjá-

a morfológiai jellemző nem megfelelő határozó bélyeg. Viszont az már igen, hogy a házi macska farkán levő sötét szalagokat (gyűrűket) a fark háti oldalán futó sötétebb sáv köti mindig össze, míg a vadmacskánál ez

A folyóártereken élő vadmacskák az áradásokat a fák lombkoronájában vészlik át

ból adódnak. A házi- és a vadmacska elkülönítésére általában több külső morfológiai bélyegyet használnak, de a gyakori fajhibridek előfordulása miatt a biztos határozás érdekében sokszor csak a küllemi, a csonttani és a genetikai jellemzők együttes értékelése vezethet eredményre.

A vadmacska a házi macskánál zömökebb felépítésű, erőteljes megjelenésű ragadozó. Feje busább, fülei arányaiban kisebbnek tűnnek, agykoponyájának térfogata azonban mindig nagyobb, mint házi rokonáé. A vadmacska bundája dúsabb, tömöttebb, fedőszőrei durvábbak és hosszabb szálúak, bajuszszálai is vastagabbak, hosszabbak. A vadmacska farka a testhosszhoz arányítva rövidebbnek és jelentősen vastagabbnak tűnik. A farokszőrzetet 4–6 sötétebb színű, vastag „gyűrű” díszíti. A cirmos házi macska farkán is lehetnek sötét színű szalagok, ezek száma pedig akár azonos vagy több is lehet, mint a vadmacskának, ezért önmagában ez

a sötét sáv mindig hiányzik. Sok szakember számára jelzés értékű az is, hogy míg a házi macska farkának vége általában hegyes (még a fajhibrideké is), addig a vadmacskáé mindig tompa. A vadmacskát „vadas cirmos” házi macskáktól a sárgás vagy rótes árnyalatú szőrzet is megkülönbözteti. A házi macskák színezete ugyanis inkább barnás vagy feketés árnyalatú. A vadmacskák a házi macskákhoz viszonyítva általában nagyobb természetűek, de néhány esetben ez sem perdöntő, mert kivételek mindig lehetnek. A vadmacskakandúrok testtömege általában 6 kg körüli, de akadnak a 8–9 kg-t is elérő, vagy azt is meghaladó egyedek. A vadmacskanöstények mindig kisebbek a hímeknél. Általában 4–5 kg a testtömegük, de közöttük is előfordulnak ennél nagyobb, akár a 6–7 kg-ot elérő példányok. Télen a hóban hagyott nyomok is támpontot nyújthatnak a két faj elkülönítésére. A vadmacska nyoma nagyobb és szélesebb, a házi macskával ellentétben nem kerekded, hanem kissé nyújtott, és

két oldalsó ujjpárnájának lenyomata nem egyvonalon helyezkedik. A gyakorlott nyomolvasók állítják, hogy esetenként a nyomképlet alapján is képesek elkülöníteni a vadmacska nyomát a házi macskáétól, mivel a vad faj nyomát lépésben a „trapéz-mintázat” jellemzi. Mindezek ellenére sem könnyű azonban a helyzetünk, mert a vadmacskák lakta területeken nagy számban fordulhatnak elő házi macska x vadmacska hibridek is, amelyeknek a megkülönböztetése szinte lehetetlen,

vadmacskát felvette Vörös Könyvébe, és az aktuálisan veszélyeztetett fajok közé sorolta, nagyobb figyelem kíséri az európai állományok sorsát, és a kontinens egyes területein a hathatós védelmi tevékenység következtében javult is a faj védelmi helyzete.

A vadmacska-populációk degradációs folyamata Magyarországon is hasonlóképpen játszódott le, mint Európában. A hazai állományok veszélyeztetett helyzetét, fogyatkozását jelzi, hogy a faj már 40 éve, 1974-ben

A nemek a szaporodási időszakon kívül magányosan élnek, nem keresik egymás társaságát. Az ivarérett, öreg vadmacskakandúrok általában 500–800 hektáros territóriumot tartanak, a nőtények mozgáskörzete ennek csupán a fele. A mozgáskörzet évszakonként és a táplálékkínálattól függően is változik. A szabadban élő kóbor házi macskák mozgáskörzete ennél jóval kisebb, de igen gyakran átfedhet a vadmacskák territóriumával. Ez a tény lehetővé teszi, hogy a vad kandúrok a kóbor házi macskák nőtényeivel is párosodjanak, sőt azt is, hogy a már a megszületett vadmacska x házi macska hibridek a vadon élő állatokkal szaporodási közösséget alkossanak. A házi macskákkal ellentétben, a vadmacskák évente rendszerint csak egyszer szaporodnak. Második, nyári ivarzás a vadmacskák között igen ritka, azonban ott, ahol már hibridnek számító egyedek is élnek, előfordulhat. A párzási időszak, az úgynevezett „pacsmagolás”, a tél végére, január-februárra esik, de még márciusban is megfigyelhetünk ivarzó példányokat. Ezekben a hónapokban a kandúrok óvatlanabbak, nappal is aktívak, és a megszokottnál nagyobb területet járnak be, így napfényes, havas napokon nagyobb valószínűséggel kerülnek az ember szeme elé. A párzást követően a nemek azonnal elválnak. Nagy valószínűséggel a vadmacska nőténye egy ivarzási időszakban több kandúrral is párzik, hasonlóképpen, mint a házi macskák. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak tiszta vérű vadmacskakandúrral, hanem kóbor házi macskával, sőt hibridnek számító vadmacskával is párosodhat egyetlen ivarzás alatt, és az alomban is ennek megfelelően lehetnek genetikailag tiszta vérrűnek és hibridnek minősülő kölykök!

A vadmacskák kidölt fák gyökérzete között, nagyobb fák odvaiban, sziklaüregekben, farakások alatt, régi kazlakban éppúgy megtelepedhetnek, mint elhagyott róka- vagy borzvárakban. Ellő- és pihenőhelyük megválasztásakor mindig a zavartalanság az elsődleges szempont. Ha zavaró vagy veszélyeztető hatásokat észlelnek, nyomban elhagyják addigi vackukat és nyugalmasabb helyre költöznek. Ilyenkor a nőtények a kölykeiket is átköltöztetik.

A nőtények 9 heti vemhesség után hozzák világra 2–5 kölyküket. A kicsik szeme a második héten nyílik ki. Az anya hosszú időn keresztül szoptatja kölykeit, de a kicsik egy hónapos koruk körül már a nőtény zsákmányából is részesednek. A kismacskák egy hónapos koruk körül hagyják el először a vackot, és 2,5–3 hónapos korukban már elkísérik anyjukat a vadászatokra, ahol elsajátíthatják a szülőltől a zsákmányejtés mesterfogásait. Mintegy 5 hónapos korukig maradnak az anyjukkal, ezt követően a kölykök önálló életet kezdenek, és eltávolodnak születésük helyétől is.

A vadmacska igazi ragadozó, táplálékában a húsnak van meghatározó szerepe. A kutatók a vadmacska táplálkozását vizsgál-

Vadmacskakölyök. A nőtény gyakran választja kölykező helyének az öreg fák kioldvasodott töveit

de még a kézre került egyedek elkülönítése is sokszor problematikus.

A vadmacska egykor Európában elterjedt vadfajnak számított, csak az öreg kontinens északi és északkeleti részéről hiányzott. Az ember térfoglalása miatt azonban a legtöbb európai országban jelentősen csökkent az élőhelye, ugyanakkor, mivel a vadmacskát hosszú időn keresztül kártékony ragadozónak tartották, „tüzzel-vasal” irtották, ami jelentősen csökkentette az egyedsűrűséget. Az egykor összefüggő elterjedési területű európai vadmacskaállományok fokozatosan szétszakadoztak, reliktum-populációkká váltak, és a faj viszsza-szorult a kevésbé bolygatott erdős területekre. A kutatók a faj visszaszorulását elsősorban a számára alkalmas erdei élőhelyek rohamos csökkenésével és feldarabolódásával, az emberi tevékenység zavaró hatásainak növekedésével magyarázzák. A vadbiológusok szerint az állomány-csökkenésben napjainkban nagy szerepet játszik a közúti közlekedés intenzitásának mértéktelen növekedése is, hiszen a közutakon egyéb állatok mellett nagyon sok vadmacska is a forgalom áldozatává válik.

Európai elterjedési területén egészen a közelmúltig a folyamatos csökkenés jellemezte a fajt. Amióta azonban az IUCN (Nemzetközi Természetvédelmi Unió) a

átkerült a vadászhatók közül a védettek közé, de ezt követően még a fácán- és a baromfi-telepek környékén külön engedély nélkül el-ejthető volt. A 1982-től a faj már teljes védelmet nyert, és 2002-ben felkerült a fokozot-tan védett fajok közé is. Azonban úgy tűnik, hogy a jogi védelem bevezetése, illetve szigorítása sem fogja megoldani a faj védelmét, mert a kímélet biztosítása önmagában sajnos már nem elegendő megőrzésére.

A vadmacska az elmúlt 50 évben az ország jelentős területéről eltűnt. A dunántúli populációk egymástól elszakadtak, nagy területekről kipusztult a faj. Napjainkban már csak a Dunántúli-középhegységben, az Északi-középhegységben, a Mecsekben és a Villányi-hegységben, valamint a nagyobb síkvidéki folyóinkat (Duna, Dráva, Tisza, Körösök, Maros) kísérő ártéri erdőkben és a nagy kiterjedésű alföldi mocsarakban élnek vadmacskák. Hazánkban a vadmacskák azokat az emberi tevékenységgel kevésbé zavart idős vagy középkorú, vegyes lombú erdőket kedvelik, amelyeknek dús az aljnövényzete, és amelyek mozaikosan nyílt réteket zárnak körül, míg a telepített, aljnövényzet nélküli erdőültetvényeket elkerülik. Vadmacska-élőhelynek a turistaforgalommal és erdőgazdasági munkákkal kevésbé érintett középhegységi véderdők, és a nagy kiterjedésű, buja növényzetű ártéri erdők felelnek meg leginkább.

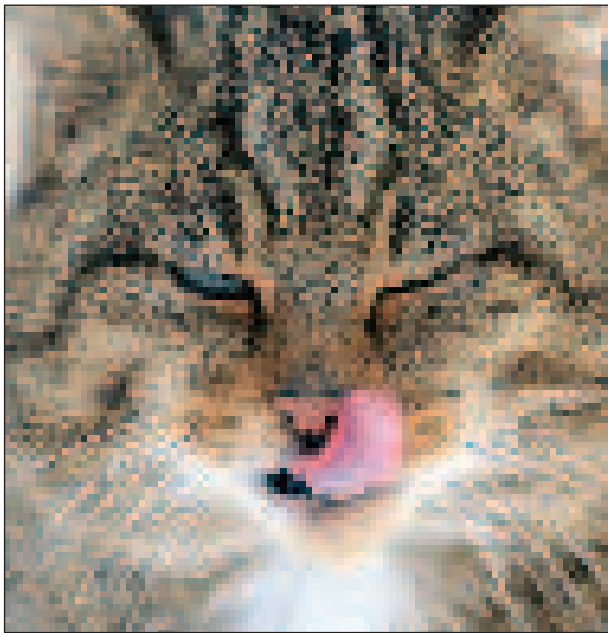
va, a zsákmányállatok arányát tekintve évszakos ritmust írtak le. A zsákmánylistán a téli, havas időszakban magasabb a madarak és a fiatal nyulak aránya, a táplálékban szűk időszakban még a dögöt is elfogyasztják. Tavasszal a táplálékuk változatosá válik, étlapjukon megnövekszik a kismélsők (egerek, pocokok) aránya, és megjelennek a békák, a gyíkok és a rovarok is. Nyáron és ősszel a felszaporodott rágcsálók aránya dominál a zsákmánylistán, madarakat ilyenkor csak elvétve fognak. Mindebből látszik, hogy a vadmacskák nem zsákmány-specialisták, abból fogyasztanak többet, ami a természetes táplálékínálból a legnagyobb mennyiségben rendelkezésre áll, és a legkisebb ráfordítással megszerezhető. A kutatók azt is megállapították, hogy a vadmacskák talajszinten és a fákrona szintjén is ejtenek zsákmányt, de általában inkább a talajszinten vadásznak. Kevesen tudják, hogy a vadmacskák vadgazdálkodási károkozása elenyészőnek mondható, ezért vadgazdálkodási jelentőségük gyakorlatilag szinte nem is mérhető. Az a néhány fiatal nyúl és fácán, ami zsákmánylistájukon előfordul, populációszinten nem mérhető. Bár a vadmacska hazánkban természetvédelmi oltalom alatt áll, és a hatályos jogszabály alapján kilövés és befogása tiltott, a magyar vadászokra mégis felelősségteljes szerep hárul a faj jövőjét illetően. A vadmacska ugyan fokozottan védett, de a kóbor házi macskákat a vadászati jogszabály a vadászterületeken egész évben korlátozás nélkül lehetne, csapdázhatónak tartja, így potenciális veszély továbbra is, hogy a vadmacskák a vadászok fajtévesztése miatt áldozattá válnak. De azt is fontos megemlíteni, hogy a természet védelméről rendelkező 1996. évi LIII. törvény némileg átgondolatlanul védelmet biztosít a védett fajok természetes körülmények között létrejött hibridjeinek is. Ezen logika alapján tehát a vadmacskák és a házi macskák kereszteződéséből létrejött „basztardok” is védelem alatt állnak, tehát elvileg csak természetvédelmi hatósági engedéllyel foghatók be, ejthetők el. A terepen ugyanakkor nagyon kicsi az esély arra, hogy a dűvadgyérítést végző vadász el tudja különíteni a „vadas színű” házimacskát, valamint a „vadas színű” hibrideket a vadmacskától. Ugyan a törvény életbe lépése óta még nem

volt természetvédelmi szabálysértési- vagy büntetőügy abból, hogy egy vadász tévedésből fogott volna be, vagy lőtt volna hibridet (!), a jogszabály erre vonatkozó előírásának a megváltoztatása gyakorlatban való alkalmazhatóság szem előtt tartásával mindenképpen indokolt lenne. Ha másképp nem, a vadmacska kivételével kellene alkalmazni a természetes hibridek védelmének természetvédelmi szempontból mindenképpen fontos téziséit, hiszen természetvédelmi szempontból nagyon fontos volna, hogy a vadmacskaállományok szempontjából „genetikai szennyezést” jelentő hibrid macskákat el lehessen távolítani a szabad területekről. Ez a változtatás azért lenne sürgető, mert a vadbiológusok véleménye szerint Magyarországon a vadmacskaállományt legfőké-

latvédelmi és vadgazdálkodási szempontból is kockázatokat jelent.

A kóbor házi macskák komoly állategészségügyi veszélyt is jelentenek a vadmacskára. Az egyik legnagyobb kockázatot a vadmacskára a macskák fertőző gyomor- és bélgyulladás (panleucopenia) jelenti, amely az egyik legveszélyesebb macskabetegség, és amely a fiatal állatokra legtöbbször letális hatású. A lakott területeken nagy egyedsűrűségben előforduló és gyakorlatilag szabadon élő házi macskák között szintén gyakran fordulnak elő egyéb, sokszor végzetes kimenetelű fertőző betegségek; a vírusos hashártyagyulladás, macskaleukózis, macskanátha, gümőkór, amelyeknek átvitelében meghatározó szerepe van a házaktól a szabad területekre rendszeresen kijáró házi macskáknak.

A még meglevő vadmacskaállományok védelme csak nagyon komoly áldozatok árán valósítható meg. A realitásokat figyelembe véve nem várható, hogy valamilyen még létező vadmacska-populációt megmentsünk, de az igen, hogy a legjelentősebbekért tenni tudjunk. A külföldi tapasztalatok alapján a védelem legcélravezetőbb módja az ún. vadmacskavédelmi területek létrehozása, ahol nagyon komoly élőhelyvédelmi beavatkozásokat kellene végezni a faj számára alkalmas, zavartalan élőhelyek megteremtése érdekében. Jelentősen át kellene alakítani ezeken a területeken a jelenlegi erdőgazdálkodási gyakorlatot is, hogy az ott élő vadmacskák számára kedvező irányba változtassa az élőhelyi feltételeket. Nagyon fontos lenne ezeken a védelmi területeken a kóbor házi macskák, valamint a vadmacska x házi macska hibridek befogása és eltávolítása. Mivel a jelenlegi hazai vadmacskaállományok mindegyike valamilyen módon már „szennyezett” a házi macska génjeivel, ezért szükségesnek látszik egy olyan tenyésztelő létrehozása is, ahol tiszta vérű vadmacskákat szaporítanának, és be kellene vonni a vadmacskavédelmi projektbe azokat az állatkerteket, amelyek már eddig is sokat tettek a faj védelme érdekében. Az itt született egészségesen kontrollált vadmacskaegyedek visszatelepítésére a kijelölt vadmacskavédelmi területeken kerülhetne sor, így idővel létre lehetne hozni a genetikailag tiszta vérű vadmacska-populációkat. Ezek a feladatok nemcsak nagy nemzetközi összefogást, hanem hatalmas anyagi áldozatokat is kívánnak, mely utóbbit csak hazai erőforrásokra alapozva, véleményem szerint jelenleg elképzelhetetlen megvalósítani. Mégis él a remény, hogy elhivatott természetvédelmi szakembereinknek és a szakutadást biztosító vadbiológusoknak sikerül megtalálni azokat a pályázati forrásokat, amelyek segítségével vadmacskaállományunkat megmenthetjük a genetikai erózió okozta teljes felmorzsolástól.

Elégedett vadmacskakandúr portréja (A szerző felvételei)

pen a házi macskával történő kereszteződés veszélye, azaz a genetikai erózió fenyegeti. A kutatók szerint hazánkban már alig akad olyan hely, ahol még többé-kevésbé tiszta vérű vadmacskák élnek. A probléma gyökerét természetesen ott kell keresnünk, hogy mérhetetlenül sok hazánkban a kóbor házi macskák és a lakóhelyüktől rendszeresen a szabad területekre kijárók száma. Nagy szükség lenne országos szinten a házi macskák születésszabályozásának bevezetésére, a házi kandúrok – különösen a külterületi részeken (tanyákon, kisebb falvakban) élő példányok jelentős részének ivartalanítására, egyedi mikrocsipes jelölésére és természetesen az állattartók erkölcsi felelősségének megváltozására is. Akkor talán kevesebb megunt állatot hagynának sorsára embertársaink a határban, és kevesebb lenne a gazdátlanul kóborló házi macska is, amelynek sorsa nemcsak természetvédelmi, hanem áll-